

Hvorfor skal storgårdene ha statstilskudd til bevaring av egen boplass, og ikke en for eksempel en småbruker i Imerslundsmarka?

Herregårder og statstilskudd

På Breidablikk – konferansen nevner professor Ragnar Pedersen at mange av storgårdene vokste fram under dansketiden, av kapitalsterke folk. Det er en sannhet med modifikasjoner.

TORGEIR LAGERAAEN
Lokalhistoriker

DEBATT

Flere av storgårdene har nå ganske store bygningsmasse, som de nå krever at staten skal være med å finansiere vedlikeholdet av bygningsmassen. Jeg vil belyse dette ved den garden som har stått fram i første rekke i dette hylekoret ved hjelp av kulturhistoriker Sjur Harby, nemlig Sælid.

Lite korn

I 1798 labbet Gudbrand Pedersen fra Huddred der han hadde hatt tjeneste hos C. Lowzov til Østre Sælid som han kjøpte.

Handelsblokaden under Napoleonskrigene førte til at det i flere år kom for lite korn til landet, særlig i tiden 1807-09 og 1812-14. Det førte til at etterspørselen etter korn steg drastisk og prisene føyk i været. Da var det godt å være kornselger, verre var det å være kjøper. Nå fikk kornbøndene på Hedemarken gode tider. De satt nå bokstavelig talt på Norges kornkammer.

Bekymring over oppgang

Våren 1809 reiste justisråd Wexelsen rundt på Hedemarken. Han beundret bøndernes flid og skrev i et brev til myndighetene i København:

«Det var en glæde at see, med hvilken usedvanlig iver og flid, man der fulgte ploven og harven. Ligså fuldt natten som dagen. Held være krigen!»

Presten i Vang A. Pihl var bekymret for denne oppgangen og skrev:

«Alt er rasende dyrt, men til bondens berigelse. Måtte kun denne så pludselige forøgelse i deres velstand ikke virke det for moraliteten så skadelig penge-hovmod.»

Mer nøktern

Kapellan Rynning i Ringsaker så noe mer nøkternt på det et år senere:

«De høye kornpriser, og i sær bondens fordeeltige handel har udbredt meget velstand her i de sidste år, hvorfor ogsaa luksus betydelig har vokset.»

Amtmannen opplyser at det aldri har vært en bedre tid for åkerbruket, og at det i løpet av krigsårene ble ryddet mer jord enn de foregående femti år.

«Derved fik den som jordbruger driftige og ikke ukyndige Hedemarkens bonde midler til at kunne gjøre forskud til jordforbedringer, af de så velsignede frugter af sin møie».

Kornbøndene i Vang visste hur-

SÆLID GÅRD: Sælid gård ble vist som eksempel på gårder som nå sitter med stor bygningsmasse i forhold til dagens behov.

FOTO: JENS ERIK JENSRUD

tig og effektivt å utnytte situasjonen, og utbyttet ble stort.

Røros handelen

Virksomheten ved kopperverket på Røros la grunnlaget for at Røros tidlig ble et handelssentrum, dit det ble ført forsyninger til Verket og dets arbeidere i form av ost og smør helt fra Vestlandet, korn fra Hedemarken, slipesteiner fra Selbu. Etter hvert ble det etablert et fast årlig marked, Rørosmartnan. Snart ble det sledeføre, reiste folk fra storgårdene på Hedemarken med foredlede kornvarer: Mjøl, gryn, malt, ovnsbrød, og noen tekstiler til Rørosmarkedet. Senere oppdaget bønderne at korn ble for tungt på sleden, de fant ut at det var mer lønnsomt å gjøre om kornet til brennevin, brennevinet hadde mye større verdi pr. vektenhet enn andre kornvarer. I 1741 ble det imidlertid forbudt å brenne brennevin. Fra 1816 ble det igjen lovlig å brenne på gårdene, men nå var det kjent at en kunne bruke poteten som råstoff. Det var nå Ole Sæhlie startet brenneri med først og fremst med tanke på Røroshandelen. Brennerivirk-

somheten på Sælid var den store pengeinntekten. I tillegg hadde garden 350 storfe og 1.800 mål innmark. Det var denne handelen som dannet grunnlaget til Sælids velstand.

Bondens sanne blodigler

De store forandringene i norsk landbruk i andre halvdel av 1800-tallet blir kalt det store maskiftet. Man tok i bruk arbeidssparende maskiner; Treskeverk, slå- og meiemaskiner, separatorer osv. Dette ble vanlig på landsbygda, sammen med skikkelig gjødsling og grøfting. I dette tidsrommet 1865-1890 steig Pantekylden på gårdene på grunn av lån til investeringer til maskiner til det dobbelte, og stigningsprosenten steig med omtrent det samme de neste 25 år, med stor gjeldsbyrde blant mindre bønderne.

Lånte ut penger

Samtidig var det en foreøkelse i formue på enkelte storgårder som hadde tjent penger på Røroshandelen, disse slo seg inn på utlånsmarked. De lånte ut penger mot skyhøye

renter, og når en ikke kunne betale for seg jaget de folket fra gård og grunn for å legge under seg mer areal. Bøndene på Sælid brukte nå sine opptjente formue fra Røroshandelen til pengeutlån allerede tidlig på 1800-tallet til bønder i distriktet. Vi ser her hvordan Sælid bruker sin posisjon sin rikdom til spekulasjon ved lån til mindre gårder. De bønderne som drev denne gjeskjeften, er det Brynjulv Gjerdåker omtaler som bondens sanne blodigler.

Det er i denne tiden Sælid legger under seg Valum, Gjesen, Fredriksberg, Vestre Sælid, Sælidveien, Østre Skjeset og Eigner. Det var på denne måten Sælid bygde seg opp, fra en middelmådig gård til en storgård. Denne tiden viser at rikdom og anelse var mer prioritert enn for medmenneskelighet.

Forfalden og bedærvet

Sælid ble i 1798 omtalt som Forfalden og bedærvet liten gård. 50 år senere er gården beskrevet som storgård. Det er innlysende at hvis en gård i relativ framgang i en periode, må denne framgangen ha

skjedd på bekostning av en eller flere andre gårder og husmannsplasser. Selv om Sælid i dag bare er på vel 600 mål dyrket mark og 700 mål skog, skulle det gi nok inntekter. Sælid er den gården i distriktet som har hatt de største verdier i form av kapital gjennom tidene, og i de senere år i form av leieinntekter og salg av eiendommer til industriformål. Spørsmålet blir hvorfor har ikke disse inntekter blitt brukt til vedlikehold? Hvorfor skal storgårdene ha statstilskudd til bevaring av egen boplass, og ikke en for eksempel en småbruker i Imerslundsmarka? Jeg kan ikke med min beste vilje se noen forskjell. Begge har sine inntekter proporsjonalt fra jordbruket. Det er tydelig at her har det manglet å sette tæring etter næring.

Debatt er siden for debattinnlegg, kronikker, kommentarer og analyser. Innleggene skal være på maksimalt 850 ord.

HA forbeholder seg retten til å forkorte.